

і магчымаасцей іх прымянення. Аднак на фоне сучасных міжкультурных сувязей і міжкультурнага ўзаемадзеяння ўзнікае ўсё большая неабходнасць у разглядзе дэсемантызаваных элементаў асабліва ў стылістычным і перакладчыцкім аспектах.

З развіццём антрапацэнтрычнага падыходу ў мовазнаўстве ў цэнтр увагі лінгвістаў трапілі новыя аспекты функцыянавання моўных адзінак і структур. У межах дадзенага падыходу сфарміраваліся вядучыя напрамкі сучаснай лінгвістыкі, сярод якіх важнае месца займае дыскурсіўны аналіз. Кожны з напрамкаў мовазнаўства імкнецца асвятліць пэўны аспект мовы штодзённых зносін, у той час як дыскурсіўны аналіз імкнецца да сінтэзу атрыманых ведаў, да комплекснага апісання даследуемага аб'екта. Для дыскурсіўнага аналізу ў лінгвістыцы галоўнай задачай з'яўляецца апісанне вербальнага боку з улікам іншых складнікаў дыскурсу. Пры разглядзе гутарковай мовы як адной са складнікаў штодзённага дыскурсу становіцца відавочным, што апісваць семантыку і функцыі моўных адзінак у штодзённых зносінах неабходна з улікам разнастайных фактараў, у тым ліку экстралінгвістычных. Для звычайнага дыскурсу вялікае значэнне маюць функцыянальныя словы, яны з'яўляюцца адным з паказчыкаў яго адметнасці. Лексічныя адзінкі, якія выкарыстоўваюцца для арганізацыі дыскурсу, толькі нядаўна прыцягнулі ўвагу даследчыкаў і пакуль не атрымалі вычарпальнага апісання ў навуковай літаратуры. Далучаныя ў афармленне і арганізацыю дыскурсу незнамянальныя словы характарызуюцца функцыянальнай разнастайнасцю. Акрамя таго, дэсемантызаваныя словы могуць выконваць функцыі службовых часцін мовы.

Мноства тэрміналогіі і яе шматпланавасць пацвярджаюць недастатковую даследаванасць адзінак дадзенага класа. Мы схільны, прытрымліваючыся шырокага падыходу да вызначэння семантыкі І. М. Кабозевай, называць іх дэсемантызаванымі элементамі і адносіць да іх адзінкі, якія страцілі сваё лексічнае значэнне і часткова або цалкам нівеліравалі адзін або некалькі кампанентаў свайго сэнсу.

БІБЛІЯГРАФІЧНЫ СПІС

1. *Кобозева И. М.* Лингвистическая семантика : учеб. пособие. М., 2000.
2. *Николаева Т. М.* Новое направление в изучении спонтанной речи (о так называемых речевых колебаниях) // *Вопр. языкознания.* 1970. № 3. С. 235–253.
3. *Сиротинина О. Б.* Современная русская разговорная речь и ее особенности. М., 1974.
4. *Прокуровская Н. А.* Актуализаторы как средство выделения коммуникативных центров высказывания // *Вопр. стилистики.* 1982. Вып. 18. С. 155–159.
5. *Земская Е. А.* Русская разговорная речь: лингвистический анализ и проблемы обучения. М., 1979.
6. *Розанова Н. Н.* Суперсегментная фонетика. М., 1983.
7. *Шмелёв А. Д.* Язык и внеязыковая действительность. М., 2002.
8. *Дараган Ю. В.* Функции слов-«паразитов» в русской спонтанной речи // *Тр. междунар. семинара «Диалог-2000» по компьютерной лингвистике и ее приложениям.* 2000. Т. 1 : Теоретические проблемы. С. 67–73.
9. *Лаптева О. А.* Русский разговорный синтаксис. М., 1976.
10. *Петрунина С. П.* Информационный шум в устной спонтанной коммуникации: слова-паразиты // *Вестн. Том. гос. пед. ун-та. Сер. Гуманитарные науки (филология).* 2005. № 3. С. 101–106.
11. *Трофимова О. В.* Сочетание как бы в свертхтексте «Литературной газеты» // *Лексика, грамматика, текст в свете антропологической лингвистики : тез. докл. Междунар. науч. конф. (Екатеринбург, 12–14 мая 1995 г.).* Екатеринбург, 1995. С. 91–93.
12. *Васильев А. Д.* Слово в российском телеэфире. М., 2003.
13. *Ерёмина И. С.* Установление английских эквивалентов русского как бы (экспериментально-сопоставительное исследование на материале английского и русского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Пятигорск, 2005.
14. *Бабаева Р. И.* Незнаменательная лексика в немецком обиходном дискурсе (прагматический аспект) : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.20. М., 2008.
15. *Правилова Л. В.* Дискурсные маркеры: современное состояние проблемы // *Вестн. Пятигор. гос. лингв. ун-та.* 2000. № 4. С. 23–28.
16. *Ладыженская Б. Я.* Особенности организации устной спонтанной речи (вставные элементы в речевом потоке) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.21. М., 1985.
17. *Кокарев С. С.* О словах-ферментах русского разговорного языка [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://zhurnal.lib.ru/k/kokarew_s_s/fermenty.shtml (дата обращения: 28.02.2014).
18. *Базыленка А. М.* Побочные и устаўныя словы, словазлучэнні і сказы ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. Мінск, 1964.
19. *Аўласевіч М. А.* Побочныя кампаненты сказа ў беларускай літаратурнай мове. Мінск, 1970.

Паступіў у рэдакцыю 19.06.2015.

Яна Вадзімаўна Вялічка – аспірантка кафедры агульнага і славянскага мовазнаўства Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова. Навуковы кіраўнік – кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры беларускай і рускай моў Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова В. М. Шаршнёва.

УДК 811.161.1

В. К. ГОЛУБЕВА

ГРАМАТЫЧНАЯ ПОЛІФУНКЦЫЯНАЛЬНАСЦЬ ПРЫСЛОЎ'ЯЎ ЯК ПРАЯЎЛЕННЕ АДВЕРБІЯЛЬНАГА СІНКРЭТЫЗМУ

Рэзюме. Рассмотрена грамматическая полифункциональность наречий как их способность контаминировать в себе свойства нескольких адвербиальных разрядов, частей речи и синтаксических функций. Показано, что это наблюдается при совмещении в одном наречии характеристик: а) функциональных омонимов; б) собственно наречий и именных частей речи (в предложно-падежных формах); в) атрибутов предиката и носителей дополнительной (скрытой) предикативности; г) распространителей

отдельной лексемы и целого предложения (детерминанта). Анализ полифункциональных адвербиальных лексем проводится на материале поэтических текстов белорусских (Р. Бародулин, Н. Матяш) и русских (Б. Пастернак, Б. Ахмадулина) авторов. Выявлена эстетическая роль таких синкретичных наречий в поэзии: их способность обеспечивать семантическую емкость и одновременно компрессию лирических строк, создавать смысловую подвижность произведений, активизировать креативный и перцептивный потенциал читателя.

Ключевые слова: наречие; поэтический текст; синтаксическая полифункциональность; контаминация; функциональные омонимы; частеречные связи; компаративная форма; нестандартное сочетание; дополнительная предикативность; детерминант.

Abstract. In the article grammatical polyfunctionality of adverbs as their capability for contamination in themselves properties of several adverbial categories, parts of speech and syntactic functions is considered. It is shown that it is observed at combination in one adverb of lines of: a) functional homonyms; b) adverbs and nominal parts of speech (in prepositional-nominal forms); c) attributes of predicate and carriers of the additional (implicit) predicativity; d) expanders of a lexeme or whole sentence (determinant). The analysis of multifunctional adverbial lexemes is carried out on material of poetic texts of Belarusian (R. Borodulin, N. Matsash) and Russian (B. Pasternak, B. Ahmadulina) authors. Aesthetic role of such adverbs in poetry comes to light: their capability to provide semantic richness and at the same time compression of lyrical lines, to create of semantic mobility of works, to make active the creative and perceptual potential of the reader.

Key words: adverb; poetic text; syntactic polyfunctionality; contamination; functional homonyms; connections of parts of speech; comparative forms; non-standard combination; additional predicativity; determinant.

Поліфункцыянальнасць моўных адзінак розных узроўняў нязменна прыцягвае ўвагу даследчыкаў (У. А. Плунгян, А. А. Брызгунова, М. У. Усеваладава, А. Я. Зайцаў, Т. М. Нікалаева, А. М. Палікарпаў і інш.), паколькі прадугледжвае аналіз памежных і амбівалентных з'яў. Марфалагічнаму і сінтаксічнаму сінкрэтызму прысвечаны шматлікія працы лінгвістаў (Л. Ельмслеў, В. У. Вінаградаў, В. В. Бабаіцава, І. У. Высоцкая, П. В. Часнакоў, Т. М. Валынец, Т. Я. Аношкіна і інш.). Спецыфіка семантычных, словаўтваральных і сінтагматычных якасцей прыслоўя абумоўлівае поліфункцыянальнасць і ў адвербіяльнай сферы. Нягледзячы на наяўнасць асобных даследаванняў па гэтай праблематыцы (Ф. І. Панкоў, М. В. Філіпенка), неасветленымі застаюцца многія пытанні граматычнай амбівалентнасці прыслоўяў у выказванні, а таксама ролі дадзенай з'явы ў пэўным тыпе камунікацыі.

Семантычнае багацце і кантэкстуальную гнуткасць адвербаў у якасці поліфункцыянальных адзінак нярэдка выкарыстоўваюць стваральнікі паэтычных тэкстаў, якія імкнуцца да сэнсавай насычанасці і неадназначнай інтэрпрэтацыі лірычных радкоў.

Мэта нашага артыкула – выявіць кантэкстуальныя ўмовы, у якіх прыслоўі праяўляюць марфалагічную і сінтаксічную поліфункцыянальнасць, і вызначыць эстэтычную нагрузку такіх сінкрэтычных адвербаў у паэтычным тэксце.

Моўны матэрыял мы выбіралі з лірычных твораў двух беларускіх (Р. Бародулін, Н. Мацяш) і двух рускіх (Б. Пастернак, Б. Ахмадуліна) паэтаў.

Як паказала праведзенае даследаванне, адвербіяльныя лексемы праяўляюць сваю поліфункцыянальнасць у выпадках, калі яны кантамінуюць уласцінасці:

– функцыянальных амонімаў: 1) якасных прыслоўяў – безасабова-прэдыкатыўных прыслоўяў – прыметнікаў у кароткай форме на *-а* (рус. *-о*); 2) якасных прыслоўяў – якасных прыметнікаў у форме кампаратыва;

– уласна прыслоўяў і іменных часцін мовы (імён у прыназоўнікава-склонавых формах);

– атрыбутаў прэдыката і носьбітаў дадатковай (схаванай) прэдыкатыўнасці;

– распаўсюджвальнікаў асобнай лексемы і цэлага сказа (дэтэрмінанта).

1. Кантамінацыя ўласцінасцей функцыянальных амонімаў¹. Кропкі ўзаемаўплыву паміж словамі, здольнымі выступаць функцыянальнымі амонімамі, могуць размяшчацца як у адвербіяльнай, так і ў міжчасцінамоўнай абласцях.

Ва ўласна адвербіяльнай сферы ўзаемадзейнічаюць якасныя і безасабова-прэдыкатыўныя прыслоўі на *-а*. Прыслоўе аднаго лексіка-граматычнага разраду ўжываецца ў значэнні другога, іншымі словамі, адно прыслоўе кантамінуе семантыку і сінтагматычныя ўласцінасці двух адвербіяльных разрадаў і такім чынам праяўляе сінкрэтызм.

Сярод функцыянальных амонімаў на *-а* гэта з'ява назіраецца, як правіла, пры ўжыванні прыслоўяў з першасным значэннем стану ў якасці дзеяслоўных (радзей – іменных) атрыбутаў: *Млосна кракае качка*, / *Млосна пахне мядовік* (Р. Бародулін); *Скаланулася да глыбінь / На пагоду свежа і золка...* (Н. Мацяш)² – прэдыкатыўная функцыя ў аднасастаўным безасабовым сказе, адзіная характэрная для прыслоўяў *млосна* і *золка*, у аўтарскіх кантэкстах замяняецца на другасную акалічнасную. Параўнаем тыповы спосаб выражэння стану гэтымі лексемамі: *У труме млосна, бы ў пашчы кратэра...* (Р. Бародулін); *Шэра і золка. / Вось мы і падсочаны / Вокам разлукі* (Н. Мацяш).

Сінтаксічная біфункцыянальнасць адвербіяльных лексем, якая ўзнікае ў выніку кантамінацыі некалькіх рознаструктурных (асабовай і безасабовай) прэдыкатыўных адзінак: *Млосна кракае качка* – *Качка кракае* і *Ёй млосна* і г. д. – дапамагае аўтарам перадаць думку ў канцэнтраваным выглядзе, гэта значыць забяспечвае кампрэсію лірычных радкоў.

¹ Пад функцыянальнымі амонімамі мы разумеем лексемы з агульным гукавым складам, якія адносяцца да розных часцін мовы або розных лексіка-граматычных разрадаў адной часціны мовы і адрозніваюцца сінтаксічнай функцыяй у сказе. Пры непадобнасці сваіх катэгарыяльных значэнняў функцыянальныя амонімы ў цэлым характарызуюцца лексічнай аднароднасцю: іх семантычныя структуры, як правіла, уключаюць агульныя семы. І разам з тым істотнай прыметай функцыянальных амонімаў з'яўляецца розніца ў іх спалучальнасці [1, с. 193–215].

² Тут і далей цыт. па: [2–5].

Больш таго, адмова ад тыповых безасабовых канструкцый дазваляе паэтам, з аднаго боку, падкрэсліць цесную ўзаемаабумоўленасць стану і дзеяння-каўзатара, з другога – у пэўнай ступені прыглушыць суб'ектыўнасць светаадчування лірычных герояў.

Сфера міжчасцінамоўных (ад'ектыўна-адвербіяльных) сувязей адрозніваецца большай разнастайнасцю адносінаў паміж функцыянальнымі амонімамі на -а.

З'ява, адваротная апісанай, – набыццё прыслоўнымі лексемамі неўласцівага для іх статуальнага значэння – назіраецца пры ўзаемадзеянні безасабова-прэдыкатыўных прыслоўяў і якасных прыметнікаў. Індывідуальна-аўтарскае ўжыванне прыслоўяў у нетыповай для іх прэдыкатыўнай функцыі прадстаўлена ў наступных кантэкстах: *Мне нясмела приходзіць сюды. / Ажываюць ласкава сляды; Зіме ў лясках і на палях яшчэ шырока...; Блакіт абмерваюць крылы бусловыя. / Жыццю клопатна, / Буркотна рачулачы; Цыбата ў забытай хаце / Ісці па ўспамінах, / Як басаножа па гаці...* (Р. Барадулін).

Як заўважаюць Т. У. Булыгіна і А. Д. Шмялёў, «стан», у адрозненне ад «уласціваасці», – квантыфікуемая з'ява, бо характарызуецца актуальнасцю, часовай лакалізаванасцю і «эпізодычнасцю»¹ [6, с. 64–73]. А. У. Цымерлінг адзначае і рэлятывізаванасць стану, перадаванага безасабова-прэдыкатыўнымі прыслоўямі: стан аднаго суб'екта можа не супадаць са станам другога [7, с. 55–56].

У прыведзеных кантэкстах адносна пастаянныя якасці (*нясмелы, шырокі, клопатлівы, буркатлівы, цыбаты*), якія асацыіруюцца з цвёрдым наборам носьбітаў прымет, перадаюцца не ад'ектыўнымі, а статуальнымі адвербіяльнымі лексемамі. Такія неўзуальныя прыслоўі акумуляюць у сабе адначасова два катэгорыяльныя значэнні, ствараючы «мігценне» сэнсаў паэтычных радкоў.

Пашыраючы кола моўных безасабова-прэдыкатыўных прыслоўяў камунікатыўна запатрабаванымі індывідуальна-аўтарскімі, паэт фіксуе псіхалагічную зменлівасць лірычнага героя, чуйнасць яго эмацыянальнага свету перад знешнімі абставінамі. Пераасэнсаванне пастаянных і сітуацыйных прымет пры апісанні прыроды дазваляе мастаку слова стварыць запамінальны жывапісны пейзаж, у якім празрыста перададзена ідэя бягучага часу.

Сінтаксічны сінкрэтызм назіраецца і ў выпадках сінтаксічнай непразрыстасці лексем. Так, у папярэдніх выпадках прыслоўныя лексемы кваліфікуюцца граматычна дакладна, але заключаюць у сабе семантыку іншай лексемы/канструкцыі; пры сінтаксічнай непразрыстасці граматычная ідэнтыфікацыя лексемы вар'іруецца.

Сумяшчэнне лексемамі функцый кароткіх форм прыметнікаў і якасных прыслоўяў ажыццяўляецца ў наступных выказваннях: *Няхай святло перамагае ў нас! / Бо толькі ў ім душа расце крылата* (Н. Мацяш); *Хацела быць зялёнаю трава. / А бильнягова ўжо сівела грыва...; ... Душа павінна выверыць спярша / Усё, што западзе ў яе глыбока, / Каб потым ззяла думка яснавока* (Р. Барадулін); *Сколь кротко перед ним потупилось чело / счастливого певца Руслана и Людмилы...* (Б. Ахмадуліна) – як бачым, сінкрэтычныя лексемы могуць ідэнтыфікавацца, з аднаго боку, як прымыкаючыя да дзеясловаў прыслоўі, з другога – як ад'ектыўныя формы ў сваёй першаснай азначальнай функцыі, паколькі яны дапасуюцца да імён у родзе і ліку (*душа крылата, грыва бильнягова, чело кротко* і г. д.).

З'ява сумяшчэння ў лексеме двух сінтаксічных функцый сустракаецца не вельмі часта, паколькі патрабуе як семантычнай карэляцыі лексемы з абодвума галоўнымі словамі, так і фармальна-граматычнай адпаведнасці паміж імі. Кожная з моў стварае свае абмежаванні на адначасовую рэалізацыю ўласціваасцей функцыянальна аманімічных прыметнікаў у кароткай форме і якасных прыслоўяў. Так, у беларускай моўнай сістэме ўжыванне кароткіх ад'ектыўных форм у цэлым абмежавана [8, с. 242–243]. У рускай мове такія формы распаўсюджаны шырэ, аднак ва ўсіх трох родах адзіночнага ліку іх флексіі адрозніваюцца (параўн.: у беларускай мове: м. р. – нулявы канчатак, ж. р. і н. р. – а і ў рускай мове: м. р. – нулявы канчатак, ж. р. – а, н. р. – о), і гэта таксама звужае патэнцыяльныя магчымасці для ўзнікнення функцыянальна непразрыстых лексем.

Функцыянальная аманімія ад'ектыўных і адвербіяльных кампаратыўных форм не ведае такіх абмежаванняў, якія ўзнікаюць у сферы ўзаемадзеяння кароткіх форм прыметнікаў і якасных прыслоўяў. Больш таго, у аснове кампаратыўнасці ляжыць катэгорыя градуальнасці, цесна звязаная з экспрэсіўнасцю, таму эстэтычныя магчымасці форм ступеней параўнання шырока выкарыстоўваюцца паэтамі для рэалізацыі іх мастацкіх задач.

Дваяная (іменна-дзеяслоўная) семантыка-сінтаксічная аднесенасць кампаратыва назіраецца перш за ўсё ў выпадках, калі яго пераўтварэнні ў пазітыўныя формы адверба і ад'ектыва з'яўляюцца аднолькава дапушчальнымі і ў цэлым семантычна раўнапраўнымі: *Вучуся ў дрэў. / У ніцае ракіты – / Глыбей у глебу весці карані...* (Н. Мацяш) – *глыбокія карані і глыбока весці (у глебу); Да холаду белы, курыцца / Ад снежнага полымя дым. / Агонь гарачэй не ўгарыцца, / Не зойдзецца дымам густым...* (Р. Барадулін) – *гарачы агонь і гарача не ўгарыцца; ...Застенчивей плошки / В оконце сторожки / Мерцала звезда по пути в Вифлеем* (Б. Пастарнак) – *застенчивая звезда і застенчиво мерцала*.

У іншых кантэкстах адвербіяльны і ад'ектыўны трансформы кампаратыва ўтвараюць сінтагматычныя адзінкі, якія адрозніваюцца ступенню аказіянальнасці і метафарычнасці: у большасці выпадкаў прыметнік з субстантывам фарміруюць узуальнае (стандартнае) спалучэнне, прыслоўе з дзеясловам – нестандартную сінтагматычную адзінку, якая кандэнсуе ў сабе шэраг пераносна-асацыятыўных сем

¹ Тут і далей пераклад наш. – В. Г.

і нярэдка вызначаецца непразрыстасцю семантыкі: *Перасыхаю, гіну... / А пустыня / Злавесна аступае ўсё глушэй...* (Н. Мацяш) – *пустыня глушэй і аступае глушэй* ‘цішэй, бясшумней / шчыльнай / бесчалавечнай; раўнадушнай’; *Был день расточителен; над школой свежей / Неслись облака...* (Б. Пастарнак) – *облака свежей і неслись свежей* ‘хутчэй, шпарчэй ці распаўсюджваючы холад, атмасферныя ападкі’; *От тела отдельную жизнь, и длинней / Ведет, как к груди непрчастный пингвин, / Бескрылая кофта больного – фланель: / То каплю тепла ей, то лампу придвинь* (Б. Пастарнак) – *кофта длинней і ведет длинней* ‘далей, больш працягла час’. Наяўнасць паэтычных кантэкстаў з сінтаксічным змяшчэннем тыпу: [Хваля] *рассмяялася белазуба...* (Н. Мацяш), калі часцінамоўная прыналежнасць лексемы вызначаецца граматычна дакладна, дазваляе казаць пра двухвектарнасць і біфункцыянальнасць кампаратыўных форм у прыведзеных вышэй паэтычных кантэкстах і ў выпадках кшталту: *Был утренник. Сводило челюсти, / И шелест листьев был как бред. / Синее оперенья селезня / Сверкал за Камою рассвет* (Б. Пастарнак).

2. Аб’яднанне функцый уласна прыслоўяў і іменных часцін мовы (імён у прыназоўнікава-склонавых формах). Такая з’ява назіраецца ў выпадках, калі аўтар замест узуальнай іменнай канструкцыі выбірае нестандартны адвербіяльны спосаб афармлення пэўнага сэнсу. Як згадвалася, гэта прыводзіць да кантамінацыі ў адной лексеме прымет слоў некалькіх лексіка-граматычных разрадаў і, як вынік, да яе поліфункцыянальнасці.

Семантыка прыслоўяў, якія кампрэсуюць іменныя канструкцыі, у розных кантэкстах вар’іруецца. Адвербіяльныя лексемы перадаюць:

– кампаратыўнасць: *...Вялікадне душу ўратуе. / / захмялелае вясло / Абудзіць сонечна сяло...* (Р. Барадулін) – *сонечна = падобна сонцу; Як дапякае палынова / Яшчэ і гэтая журба...* (Н. Мацяш) – *палынова = нібы палын; О, как люто, как северно блещет вода* (Б. Ахмадуліна) – *северно = как на севере;*

– значэнне спосабу дзеяння: *Вогнішча ў лузе даходзіць дымліва, / Золь сарамліва праймае* (Р. Барадулін) – *дымліва = праз дым; Сосны прарыпелі, / Жагнаючы зеленарука лёх* (Р. Барадулін) – *зеленарука = зялёнымі рукамі; Раскидывая хлопко / Снежок, бывало, чижик / Шумит...* (Б. Пастарнак) – *хлопко = хлопками крыльев;*

– квантытатыўнасць (як правіла, указанне на значную колькасць чаго-небудзь): *У Белавежы – лосьна, язьна ў Шчары* (Р. Барадулін) – *лосьна = шмат ласёў, язьна = шмат язёў; Берагам асачыста й палынна. Востраў недзе ў нябёсах плыве* (Р. Барадулін) – *асачыста = шмат асакі, палынна = шмат палыну; Я ў сад хачу! / У той прасторны сад, / Дзе вішанна, і яблычна, і грушна...* (Н. Мацяш) – *вішанна = шмат вішань, яблычна = шмат яблынь, грушна = шмат груш;*

– акалічнасную семантыку: *Надмирно высились созвездья / В холодной яме января* (Б. Пастарнак) – *надмирно = над мірам; Бессрочно и тысячеверстно / Шли дни под бризантным дождем* (Б. Пастарнак) – *бессрочно = без срока, тысячеверстно = тысячы верст.*

3. Сумяшчэнне ўласцівасцей атрыбутаў прэдыката/імені і носьбітаў/маркераў прэдыкатыўнасці. Асаблівую семантычную нагрузку набываюць і прыслоўі, якія не толькі выконваюць першасную атрыбутыўную функцыю, але і з’яўляюцца носьбітамі дадатковай (схаванай) прэдыкатыўнасці [9, с. 186–187].

Сінкрэтызм сінтаксічных функцый прыслоўяў пры гэтым непасрэдна забяспечваецца іх словаўтваральнымі сувязямі. Па словах А. С. Кубраковай, транспазіцыя выклікае «двайную аднесенасць» вытворнага слова – яго здольнасць да адначасовага адлюстравання прымет зыходнага і выніковага класаў слоў [10, с. 65]. Магчымасць сумяшчаць уласцівае прыслоўям як часціне мовы якаснае значэнне з прэдыкатыўнай прыметай абумоўлена іх дзеяслоўнай матывацыяй: *Памяці вузельчыкі, / Дзён хатуль / Развяжы не ўтаіста, / Выкладзь не ў хвалбе, / З чым жа ты вяртаешся / Да сябе!* (Р. Барадулін) – з дапамогай прыслоўя *не ўтаіста* (замест *не ўтойвай*) паэт звужае рад імператыўных дзеяслоўных форм, тым самым пазбаўляючы радкі празмернай катэгарычнасці і надаючы ім інтымнасць і непасрэднасць (*не ўтаіста* ‘шчыра, адкрыта’); *...Здороваются, кланяются, имя / «Царевич» говорят наперебой* (Б. Ахмадуліна) – адвербіяльная прымета ў поўнай меры ўпісваецца ў шэраг дзеяслоўных прымет (*здороваются, кланяются, перебивают друг друга*), і разам з тым якасныя семы прыслоўя дазваляюць канкрэтызаваць семантычна недыферэнцыраваны дзеяслоў маўлення *говорить* шляхам указання на характар ажыццяўлення маўленчай дзейнасці.

Семантыка-сінтаксічную біфункцыянальнасць праяўляюць і прыслоўныя лексемы, утвораныя ад атрыбутыўных дзеяслоўных форм (дзеепрыметнікаў і дзеепрыслоўяў), у самой прыродзе якіх закладзена гібрыднае сумяшчэнне дзеяння і прыметы: *І рэха / пагасла / ахне: Дафн- / ні- / сс!; Нахлынна ўсё палын бярэ ў палон* (Р. Барадулін); *Ператомлена ўздрыгваюць / Рукі маці: / Як кара, шчасце / Неба трымаць ім!* (Н. Мацяш); *Перед жарой / зачем потупился смущенно / влюбленный зонтик кружевной?* (Б. Ахмадуліна) – прыслоўі абазначаюць патэнцыяльнае дзеянне (*пагасла – пагаснуць, нахлынна – нахлынуць, ператомлена – ператаміцца, смущенно – смутіцца*) і адначасова дапускаюць субстытуцыю іншымі якаснымі прыслоўямі (*пагасла – ‘ціха, прыглушана’, нахлынна – ‘хутка, імкліва’, ператомлена – ‘абясцілена, зморана’, смущенно – ‘разгублена, збянтэжана, сарамліва’*). У некаторых кантэкстах Б. Ахмадулінай адвербіяльная якаснасць праяўляецца і ў здольнасці прыслоўя выступаць адным з членаў аднароднага рада сумесна з іншымі азначальнымі прыслоўямі: *...Стою на берегу*

залива, / взирая на чужих детей / так **неотрывно** и **тоскливо**; ...Бурундуки, / так **испытующе** и **чутко** / в меня вперявшие зрачки; Доблестный твой голосок / **неоспоримо** и **смело** / падение снега предрёк – (взирая) **неотрывно** = не отрывая взгляда і 'пільна, уважліва'; (вперявшие зрачки) **испытующе** = **испытывали** взглядом і 'дапытліва, цікаўна'; (предрёк) **неоспоримо** = **нельзя** оспорить і 'пераканаўча, бясспрэчна'.

Кантамінацыя першаснай і другаснай семантыка-сіntaxічных функцый прыслоўя назіраецца не толькі ў прыдзеяслоўнай пазіцыі, але і пры эліпсісе дзеясловаў: *Какой полет великолепный, / как сердце бедное несло / вдоль Мерзляковского – и в Хлебный, / сквозняк – навывлет, двор – насквозь* (Б. Ахмадуліна); *Руки враскидку, крючки назади...; В верхнюю комнату форточку настезь* (Б. Пастарнак). Адны прыслоўі (*навывлет, враскидку, настезь*), па-першае, атрыбуціруюць і субстантывы (паверхневая структура выказвання), і элімінаваныя дзеясловы (глыбінная структура), па-другое, матываваныя дзеясловамі, самі выражаюць прэдыкатыўнасць. Іншыя адвербіяльныя лексемы (*насквозь, назади*) з'яўляюцца атрыбуцімі імён, але маюць недзеяслоўнае паходжанне, таму праз адсылку да імпліцытных дзеясловаў выступаюць маркерамі прэдыкатыўнасці.

4. Прыслоўі як распаўсюджвальнікі асобнай лексемы і цэлага сказа (дэтэрмінанты). Сінкрэтызм сіntaxічных функцый прыслоўяў можа быць выкліканы і аманіміяй прыдзеяслоўных акалічнасцей і дэтэрмінантаў. Апошнія звязаны са сказам «свабодным далучэннем, знешне падобным да прымыкання» [11, с. 149], звычайна займаюць прэпазіцыю (радзей – постпазіцыю) да ўсяго выказвання і аддзяляюцца ад яго паўзай [12, с. 38]. Аднак пры паэтычнай інверсіі, якая змяняе актуальнае члянэнне сказа, назіраецца свабоднае размяшчэнне сказавых распаўсюджвальнікаў. У такіх выпадках прыслоўныя лексемы праяўляюць функцыянальную амбівалентнасць і нявызначанасць сваёй сферы дзеяння (шырокай або вузкай). Ад таго, пашыральнікам асобнага слова ці цэлага сказа выступае прыслоўе, залежыць камунікатыўны акцэнт паэтычных радкоў і адпаведна іх інтэрпрэтацыя: *Спрадвеку драўляная [вёска], / Як і дрэвы, ў зямлю ўрасла* (Р. Барадулін) – *спрадвеку драўляная* або *спрадвеку драўляная [вёска] ўрасла...*; *На падворку ціхай школы ўранку / Я скакаў за коніка лягчэй...* (Р. Барадулін) – *школы ўранку* або *ўранку я скакаў...*; *А когда светозарное / Утро знойное снова / Сушит лужи бульварные / После ливня ночного...* (Б. Пастарнак) – *знойное снова* або *снова знойное утро сушит...*; [Рассвет] *...Пред собою погонит неспавших, / Очумелых птиц впереди* (Б. Пастарнак) – *птиц впереди* або *впереди [рассвет] погонит...*

Ужыванне сінкрэтычных прыслоўяў з нефіксаванай у межах канкрэтнага выказвання сферай дзеяння дазваляе аўтарам стварыць стэрэаскапічнасць паэтычных радкоў: кожны новы ракурс вылучае на першы план розныя вобразы і прыметы, «мігценне» якіх прыводзіць да рухомасці агульнай сэнсавай перспектывы твора. Накладанне адзін на аднаго некалькіх вобразных малюнкаў патрабуе актывізацыі крэатыўнага (супастаўленне розных уяўленняў) і перцэптыўнага (успрыняцце тонкай нюансіроўкі сэнсу) патэнцыялу чытача.

Такім чынам, граматычная поліфункцыянальнасць прыслоўяў у выказванні забяспечваецца, з аднаго боку, гнуткасцю меж паміж адвербіяльнымі разрадамі, з другога – словаўтваральнай другаснасцю, вынікам якой з'яўляюцца разнаветкарыя сіntaxічныя сувязі адвербаў. Кантамінацыя ўласцівасцей слоў некалькіх лексіка-граматычных класаў назіраецца ў выпадках, калі: а) прыслоўе выступае ў нетыповай для яго функцыі і такім чынам сумяшчае рысы ўзуальнай і кантэкстуальнай адзінак; б) лексема вызначаецца марфалага-сіntaxічнай непразрыстасцю і дапускае варыятыўнасць катэгарыяльнай ідэнтыфікацыі. Амбівалентныя прыслоўі істотна ўзбагачаюць як сэнсавы складнік лірычных радкоў, так і яго знешняе афармленне, паколькі надаюць выказванню сцісласць і адначасова сэнсавую рэльефнасць, узмацняюць вобразнасць і метафарызм твора, актуалізуюць унікальнасць індывідуальна-аўтарскай стылістычнай манеры.

БІБЛІЯГРАФІЧНЫ СПІС

1. *Бабайцева В. В.* Явления переходности в грамматике русского языка. М., 2000.
2. *Барадулін Р.* Збор твораў : у 5 т. Мінск, 1996–1999. Т. 1–3.
3. *Мацяш Н.* Паміж усмешкай і слязоў: вершы і паэмы. Мінск, 1993.
4. *Ахмадуліна Б. А.* Сочинения : в 3 т. М., 1997.
5. *Пастернак Б. Л.* Собрание сочинений : в 5 т. М., 1989. Т. 1–3.
6. *Булыгина Т. В., Шмелев А. Д.* Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). М., 1997.
7. *Циммерлинг А. В.* Предикативы и качественные наречия: классы слов и направления деривации // Русистика на пороге XXI в.: проблемы и перспективы : материалы Междунар. науч. конф. (Москва, 8–9 июня 2002 г.). М., 2003. С. 54–59.
8. Кароткая граматыка беларускай мовы : у 2 ч. / навук. рэд. А. А. Лукашанец. Мінск, 2007–2009. Ч. 2.
9. *Шелякин М. А.* Функциональная грамматика русского языка. М., 2001.
10. *Кубрякова Е. С.* Части речи в ономазиологическом освещении. М., 1978.
11. *Русская грамматика* : в 2 т. / гл. ред. Н. Ю. Шведова. М., 1980. Т. 2.
12. Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / под общ. рук. Ю. Д. Апресяна. М., 2003.
13. *Беларуская граматыка* : у 2 ч. / рэдактары: М. В. Бірыла, П. П. Шуба. Мінск, 1985–1986. Ч. 2.
14. *Граматыка беларускай мовы* : у 2 т. / рэд. К. К. Атраховіч (Крапіва) і інш. Мінск, 1966. Ч. 2.

Паступіў у рэдакцыю 01.10.2015.

Вікторыя Канстанцінаўна Голубева – аспірантка Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі. Навуковы кіраўнік – доктар філалагічных навук, прафесар кафедры рускай мовы філалагічнага факультэта БДУ Т. М. Валынец.